

กลุ่มป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก: ตอนที่ 2 ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สัตว์ป่า

ไสว วังหงษา, เฉชชาติ แสงเส้น, บรรลุ โพธิ์ศิริ, วิภา นิจิกรมย์, นิรัน จันทรัตน์, ฌัฐพงษ์ อุดตโม, วิศณี อ่วมแจ้ง, นราศักดิ์ บุญใหญ่, ส่องสภณ บุญเกิด และกัลยาณี บุญเกิด

ไสว วังหงษา, เฉชชาติ แสงเส้น, บรรลุ โพธิ์ศิริ, วิภา นิจิกรมย์, นิรัน จันทรัตน์, ฌัฐพงษ์ อุดตโม, วิศณี อ่วมแจ้ง, นราศักดิ์ บุญใหญ่, ส่องสภณ บุญเกิด และกัลยาณี บุญเกิด. 2551. กลุ่มป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออก: ตอนที่ 2 ความสำคัญต่อการอนุรักษ์สัตว์ป่า หน้า 203-215. ใน *ผลงานวิจัย และรายงานความก้าวหน้างานวิจัย ประจำปี พ.ศ. 2550*. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรุงเทพฯ.

ในตอนี่ 1. ได้กล่าวถึงสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของป่าตะวันออก รวมทั้งหลักฐานร่วมสมัยทางประวัติที่เชื่อมโยงกับสภาพพื้นที่ ทำให้เห็นความสำคัญของป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ในตอนที่ 2 นี้จะเป็นการกล่าวถึงสภาพปัจจุบันของป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ป่า

สภาพปัจจุบัน

ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกประกอบด้วยป่าอนุรักษ์ 5 แห่งคือ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ และอุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น ครอบคลุมพื้นที่รวมกันประมาณ 1.3 ล้านไร่ คือ

1. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ได้รับการจัดตั้งและดำเนินการมาตั้งแต่ พ.ศ. 2520 ขณะนั้นมีพื้นที่ประมาณ 100 ตารางกิโลเมตร¹ ในท้องที่จังหวัดฉะเชิงเทรา และชลบุรี ต่อมามีการผนวกพื้นที่เข้ากับป่ารอยต่อ 5 จังหวัด เมื่อ พ.ศ. 2535 และ พ.ศ. 2544 ทำให้ปัจจุบันครอบคลุมพื้นที่ 1079 ตารางกิโลเมตร อยู่ในพื้นที่จังหวัด ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว

สภาพป่าเป็นป่าดิบแล้งกว่าร้อยละ 90% ของพื้นที่ทั้งหมด ที่เหลือเป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง หุบหญ้า และสวนป่า นอกจากนี้กว่าร้อยละ 80% ของพื้นที่เป็นที่ราบ ที่อยู่ต่ำกว่า 300 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ส่วนใหญ่ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนที่ผนวกเพิ่มนี้ เคยมีการบุกรุก ตั้งถิ่นฐานของราษฎรมาก่อน กว่า 1,000 ครอบครัว พื้นที่ทำกินประมาณ 75,000 ไร่ ทำให้ป่าและสัตว์ป่าบริเวณนี้ถูกทำลายลงไปมาก จนต้องมีการอพยพราษฎรออกจากพื้นที่ในปี 2529 และ 2532 ป่าจึงฟื้นตัวขึ้น นอกจากนี้ยังมีการปลูกไม้ยืนต้นขึ้นทดแทนในพื้นที่ดังกล่าวด้วย เป็นผลให้มีความหลากหลายของพันธุ์ไม้เพิ่มขึ้น จากความหลากหลายที่เพิ่มขึ้นนี้ส่งผลให้ อาหารสัตว์เพิ่มมากขึ้นด้วยเช่นกัน

ขณะนี้ กำลังดำเนินการผนวกพื้นที่ป่าโดยรอบอีก 59,625 ไร่ ให้เข้าเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เมื่อรวมกับของเดิมแล้วจะมีเนื้อที่รวม 733,977 ไร่ ใหญ่เป็นอันดับ 8 ของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า 55 แห่งที่มีอยู่ในประเทศไทยในปัจจุบัน

2. เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว มีพื้นที่ 745 ตารางกิโลเมตร หรือ 465,602 ไร่ ของป่าสงวนแห่งชาติเขาสอยดาว ดำเนินการสำรวจเพื่อจัดตั้งเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าตั้งแต่ปี 2508 และประกาศ เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เมื่อปี 2514 ซึ่งในขณะที่กำลังดำเนินงานเพื่อออกพระราชกฤษฎีกาอยู่

¹ ปัจจุบันพื้นที่ 100 ตารางกิโลเมตรนี้ เป็นป่าดงเดิมหรือป่าโบราณของป่าที่ราบลุ่มต่ำที่ยังหลงเหลืออยู่ในประเทศไทย

นั้น ทางราชการก็ได้ออกสัมปทานทำไม้ระยะยาว 30 ปี ให้แก่บริษัทศรีมหาธา ชนมอนูร์ภักดิ์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงได้มีหนังสือเสนอต่อคณะปฏิวัติ เมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2515 ขอให้คณะปฏิวัติเพิกถอนพื้นที่ป่าบริเวณเขาสอยดาวออกจากเขตป่า สัมปทานแล้วประกาศเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ต่อมาคณะปฏิวัติมีประกาศฉบับที่ 200 ลงวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ. 2515 กำหนดให้ป่าเขาสอยดาวเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ครอบคลุมพื้นที่ประมาณ 465,637 ไร่ ภายหลังได้เพิกถอนพื้นที่บางส่วนในท้องที่ตำบลตะเคียนทอง กิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ อำเภอ มะขาม จังหวัดจันทบุรี เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2541 ให้กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน ราชวรวง วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ใช้พื้นที่ประมาณ 35 ไร่ ดำเนินงานก่อสร้างเขื่อนไฟฟ้าพลังน้ำ คลองทุ่งพล ซึ่งเป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทำให้เหลือพื้นที่ประมาณ 465,602 ไร่ ปัจจุบันมี พื้นที่ที่ถูกยึดถือครอบครองจำนวน 61,109 ไร่

3. อุทยานแห่งชาติเขาชะเมา-เขาวง ครอบคลุมพื้นที่ 52,300 ไร่ หรือ 83.68 ตารางกิโลเมตรใน อำเภอแกลง กิ่งอำเภอเขาชะเมา จังหวัดระยอง และอำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี ประกาศเป็น อุทยานเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2518 ประกอบด้วยพื้นที่ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นเขาชะเมา และส่วนที่เป็นเขา วง ลักษณะภูมิประเทศของป่าเขาชะเมาเป็นที่อกเขาสูงชันสลับซับซ้อน พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยหิน แปร หินไนส์ หินชีสต์ ซึ่งเกิดในยุคเพอร์เมียน มีอายุระหว่าง 225-270 ล้านปี มียอดเขาสูงสุด คือ ยอดเขา ชะเมา สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 1,024 เมตร ในขณะที่สภาพภูมิประเทศป่าเขาวงเป็นพื้นที่ภูเขา หินปูนทอดยาวในแนวเหนือ-ใต้เป็นระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร ล้อมกันเป็นวง เป็นเขาหินปูนในยุค เพอร์เมียน ลักษณะภูมิประเทศเป็นแบบ Karst ลักษณะเป็นเขาลูกโดดหรือยอดเขาหลายยอด ซึ่งเกิดจาก การละลายตัวของหินปูนเมื่อถูกน้ำฝน โดยรอบของเทือกเขาส่วนใหญ่เป็นที่ราบสำหรับทำการเกษตร บริเวณตอนกลางเทือกเขาปรากฏหลุมยุบมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.5 กิโลเมตร ภายในมีต้นไม้ขึ้นอยู่ อย่างหนาแน่นและมีความชื้นสูง ยอดเขาสูงสุดอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 162 เมตร พืชพรรณที่ ปรากฏส่วนใหญ่เป็นป่าดิบชื้น มีป่าดิบแล้งกระจายทางทิศตะวันตกของอุทยานแห่งชาติ และในระดับที่ สูงขึ้นไปปรากฏเป็นสังคมของป่าดิบเขา และบริเวณบางส่วนในเขาวงเป็นลักษณะของป่าเขาหินปูน ป่า ดิบชื้น และป่าดิบแล้ง

4. อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ อยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าเขาคิชฌกูฏหรือเขาพระบาท ท้องที่อำเภอ มะขาม และกิ่งอำเภอเขาคิชฌกูฏ จังหวัดจันทบุรี มีเนื้อที่ประมาณ 58.31 ตารางกิโลเมตร หรือ 36,444.05 ไร่ เดิมป่าเขาคิชฌกูฏเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ต่อมาได้มีการเพิกถอนจากการเป็นป่าสงวนแห่งชาติ แล้ว ประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2520 ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกา เพิกถอนเนื้อที่บางส่วน จำนวน 242.95 ไร่ จึงคงเหลือพื้นที่อุทยานแห่งชาติเขาคิชฌกูฏ 36,444.05 ไร่ หรือ 58.31 ตารางกิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นภูเขาสูงชัน เนื่องจากการดันตัวของเปลือก โลก หินฐานเป็นหินอัคนีพวกหินแกรนิต ยุคจูแรสสิก มีอายุประมาณ 135-180 ล้านปี ทางด้านทิศ

ตะวันออกจะมีความลาดชันมาก แนวสันเขาวางตัวไปในแนวตะวันตกเฉียงเหนือ-ตะวันออกเฉียงใต้ เขิงเขาด้านตะวันออกเฉียงใต้มีความลาดชันน้อย มียอดเขาพระบาทเป็นภูเขาสูงสุด สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 1,085 เมตร มีที่ราบอยู่ทางทิศตะวันตกเพียงเล็กน้อย

5. อุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้น เป็นพื้นที่เตรียมการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติ ครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 75,000 ไร่ หรือ 120 ตารางกิโลเมตร ของป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนช่อง ตำบลขุนช่อง อำเภอแก่งหางแมว จังหวัดจันทบุรี อยู่ระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว พื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นที่ราบลูกคลื่นลอนลาด ซึ่งจัดเป็นที่ราบต่ำที่กว้างใหญ่ มีพื้นที่เป็นภูเขาสูงติดต่อกันเป็นที่อกยาวลงมาจากเหนือจดใต้ มียอดเขาสูงสุด คือ ยอดเขาสิบห้าชั้น มีความสูง 802 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง ในตอนกลางของพื้นที่จะมีภูเขาลูกต่ำๆ สภาพป่าของป่าสงวนแห่งชาติขุนช่อง เป็นป่าที่เคยผ่านการสัมปทานทำไม้มาแล้ว ซึ่งจากการสำรวจพบชนิดป่าทั้งหมด 3 ชนิด ได้แก่ ป่าดิบชื้น พบบริเวณที่ลุ่มหุบเขาและเชิงเขา ป่าดิบแล้ง ครอบคลุมพื้นที่น้อยกว่าป่าดิบชื้น พบบริเวณเชิงเขา และป่าเต็งรัง เป็นสังคมพืชที่พบน้อยมาก ในทางนิเวศแล้วอุทยานแห่งชาติเขาสิบห้าชั้นเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาก เนื่องจากพื้นที่เป็นสะพานเชื่อมต่อระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน กับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาสอยดาว สัตว์ป่าได้อาศัยป่าของอุทยานแห่งนี้ ในการเคลื่อนย้ายข้ามไปมาระหว่างเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั้ง 2 แห่ง

จากพื้นที่อนุรักษ์ทั้ง 5 แห่งข้างต้น ทำให้พื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกครอบคลุมพื้นที่ ประมาณ 1,363,323.05 ไร่ หรือประมาณ 2,181.32 ตารางกิโลเมตร คิดเป็น 1.30 % ของพื้นที่ป่า 167590.98 ตารางกิโลเมตรที่เหลืออยู่ในประเทศไทย

ความหลากหลายและความสำคัญของป่าตะวันออก

สิ่งมีชีวิตในป่าตะวันออกได้รับการจัดบันทึกมาตั้งแต่ในสมัยสุนทรภู่ เมื่อครั้งที่เดินทางมาเยี่ยมบิดาที่เมืองแกลง จังหวัดระยอง เป็นบันทึกการเดินทางที่บ่งบอกสภาพพื้นที่ ความเป็นอยู่ของผู้คน สัตว์ และพืช ที่สำคัญที่พบในพื้นที่ตลอดระยะเวลาการเดินทาง นับเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญ ที่สามารถใช้ในการอ้างอิงเปรียบเทียบกับปัจจุบันของป่าตะวันออกได้เป็นอย่างดี ตัวอย่างเช่น การพบลูกจระเข้ ในคลองพื้นที่รอยต่อระหว่างบางพลี-บางมั่งกง (บางปะกง) ที่เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำบางปะกง ซึ่งในปัจจุบันจระเข้ก็ยังคงพบอาศัยอยู่ในป่าตะวันออก เพียงแต่มีพื้นที่หากินอยู่เฉพาะ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนเท่านั้น หรือนกยูงที่สุนทรภู่บันทึกว่าได้ยึนนกยูงชั้นในคงรอยต่อระหว่างระยองกับเมืองแกลง ปัจจุบันไม่มีรายงานการพบนกยูงในธรรมชาติของป่าตะวันออกอีกแล้ว ในขณะที่เสือโคร่งที่มีการกล่าวถึงหลายครั้ง ในบันทึกของสุนทรภู่ และบันทึกประพาสหัวเมืองตะวันออกของรัชกาลที่ 5 แต่ในปัจจุบันเสือโคร่งเป็นสัตว์ที่พบได้ยากมากในพื้นที่ป่าแห่งนี้ จนอาจกล่าวได้ว่าเสือโคร่งนั้น ได้สูญสิ้นไปแล้วจากภาคตะวันออกแล้ว สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นความเปลี่ยนแปลงของความหลากหลายที่เกิดขึ้นในป่าตะวันออก

ปัจจุบันมีการสำรวจและรวบรวมสัตว์ป่าในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด พบว่ามีทั้งสิ้น 811 ชนิด (ตารางที่ 2) ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่ม ได้แก่

1. สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมพบทั้งสิ้น 144 ชนิด หรือคิดเป็นร้อยละ 47.68 ของสัตว์ที่พบในประเทศไทย เช่น กระแต บ่าง ค้างคาวมงกุฎหูโตมาแซลส์ ลิง ชะนีมงกุฎ กระต่าย กระรอก เม่น หมาใน หมี หมู ชะมด เสือ ช้าง กระจง กวาง เก้ง เลียงผา วัว และกระทิง เป็นต้น สำหรับช้างนั้นปัจจุบันเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่เป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย

2. สัตว์จำพวกนก หรือสัตว์ปีกพบทั้งสิ้น 409 ชนิด หรือคิดเป็นร้อยละ 41.65 ของสัตว์ที่พบในประเทศไทย เช่น กระตาดจันทบูรณ นกอ้ายจั่ว เบ็ดน้ำ นกเงือก เขี้ยว ไก่ฟ้าพญาลอ ไก่ป่า สำหรับไก่ฟ้าพญาลอนั้นปัจจุบันเป็นนกที่เป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย เนื่องจากเป็นป่าที่ราบต่ำ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็น 1 ใน 10 พื้นที่ดุนกที่สำคัญของประเทศไทย

3. สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก มีจำนวนทั้งสิ้น 43 ชนิด หรือคิดเป็นร้อยละ 30.50 ของสัตว์ที่พบในประเทศไทย เช่น กบอกหนาม คางคก กบ เขียด ปาด อิ้งอ่าง ฯลฯ

4. สัตว์เลื้อยคลานพบทั้งสิ้น 121 ชนิด หรือคิดเป็นร้อยละ 38.05 ของสัตว์ที่พบในประเทศไทย เช่น เต่าใบไม้ ตุ๊กแกป่าตะวันออก กิ้งก่า งู ตุ๊กแก แอ้ ตะกอน และตะกวด เป็นต้น

5. ปลาน้ำจืด พบทั้งสิ้น 94 ชนิด หรือคิดเป็นร้อยละ 11.35 ของปลาน้ำจืดที่พบในประเทศไทย เช่น ปลาช่อน ปลาตะเพียน

ตารางที่ 2. จำนวนชนิดสัตว์ป่าที่พบในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

กลุ่มสัตว์	ขส. เขาสอยดาว	ขส. เข่าอ่างฤๅไน	อช. เขาคิชฌกูฏ	อช. เขาชะเมมา-เขาวง	ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด	จำนวนที่พบในประเทศไทย	%
1. สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม	119	132	34	34	144	302	47.68
2. สัตว์จำพวกนก	261	395	54	65	409	982	41.65
3. สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก	29	32	6	10	43	141	30.50
4. สัตว์เลื้อยคลาน	88	107	32	24	121	318	38.05
5. ปลา	46	23	51	38	94	828	11.35
รวม	543	689	177	171	811	2571	31.54

จะเห็นได้ว่า แม้ว่าพื้นที่ป่าของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จะมีพื้นที่เพียง 1.3 % ของพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่ในประเทศ แต่พบสัตว์ป่าอาศัยอยู่ถึง 31.54% ของสัตว์ป่าที่พบในประเทศไทย โดยเฉพาะสัตว์บกที่มีกระดูกสันหลังนั้นพบอยู่มากถึง 41.14% สาเหตุสำคัญมาจากเป็นป่าที่ราบต่ำ และ

ความหลากหลายของพื้นที่ถิ่นอาศัย ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเป็นแหล่งรวมความหลากหลายด้านสัตว์ป่าที่สำคัญของประเทศไทย

ด้วยขนาดของพื้นที่ป่าที่เหลืออยู่เพียง 1.3 ล้านไร่ ทำให้ กลุ่มป่าตะวันออกเฉียงมีพื้นที่อยู่ในลำดับที่ 11 ในจำนวน 18 กลุ่มป่าที่เหลืออยู่ในประเทศไทย แต่ด้วยพื้นที่ตั้งอยู่ระหว่าง 80-1600 เมตรจากระดับน้ำทะเล และปริมาณน้ำฝนอยู่ในช่วง 1200-2500 มม. ต่อปี ทำให้ป่ากลุ่มนี้มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ถึง 811 ชนิด หรือประมาณ 31.54% ของสัตว์ป่าที่พบในประเทศไทย ซึ่งเป็นจำนวนที่ค่อนข้างสูง และด้วยขนาดของพื้นที่ป่าที่ไม่กว้างใหญ่ แต่มีความหลากหลายสูง ส่งผลให้จำนวนสัตว์แต่ละชนิดมีประชากรไม่มาก หากเปรียบเทียบความสัมพันธ์ในสายใยอาหาร เหมือนโซ่ สัตว์ป่าในพื้นที่ป่าตะวันออกเฉียงจะถูกเชื่อมต่อกันด้วยขนาดของโซ่รอมอเตอร์ไซค์ ในขณะที่พื้นที่อื่นที่มีขนาดกว้างใหญ่กว่าจะถูกเชื่อมต่อกันด้วยโซ่ของรถแทรกเตอร์ หากการคล้องต่อกันนั้นถูกรบกวนด้วยแรงกระทำที่เท่ากัน โซ่มอเตอร์ไซค์ย่อมได้รับผลกระทบที่หนักกว่าโซ่รถแทรกเตอร์ ดังนั้นความสัมพันธ์ของสัตว์ป่าในพื้นที่ป่าตะวันออกเฉียงจึงมีความล่อแหลม หรือเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์มากกว่าพื้นที่อื่น

ในทางภูมิศาสตร์แล้วพื้นที่ส่วนใหญ่ของป่าตะวันออกเฉียงตั้งอยู่ระหว่างหุบเขาของเทือกเขาที่สำคัญ 2 เทือกเขาคือ เทือกเขาสันกำแพงที่เป็นอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่-ทับลาน-ปางสีดา และเทือกเขาจันทบูรณ์ เทือกเขาทั้ง 2 นี้ทอดตัวในแนวตะวันออก-ตะวันตก และเขาทั้ง 2 มีจุดสูงสุดอยู่ที่ประมาณ 1,351 เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่จึงตั้งอยู่ในซอกกำแพงที่สูงตระหง่าน เทือกเขานี้จึงเป็นแนวปะทะสภาวะหรือบรรเทาอากาศที่เลวร้ายให้ลดความรุนแรงลง เทือกเขาสันกำแพงปะทะความหนาวเย็นที่แผ่มาจากประเทศจีนในช่วงฤดูหนาว เทือกเขาจันทบูรณ์ ปะทะและบรรเทาพายุในช่วงฤดูมรสุมที่พัดมาจากทะเลจีนใต้ สภาวะในพื้นที่ป่าตะวันออกเฉียงไม่หนาวเย็นเหมือนเขาใหญ่และมีทั้งพื้นที่ขึ้นบริเวณหน้าเขาจันทบูรณ์ และพื้นที่แล้งบริเวณหลังเขาจันทบูรณ์ปริมาณน้ำฝนอยู่ในช่วง 1,200-2,500 มม ต่อปี จึงเป็นแหล่งรวมพันธุกรรมที่สำคัญของสัตว์ป่าในประเทศไทย โดยเฉพาะสัตว์ใหญ่ที่อาศัยอยู่บริเวณที่ราบหลังเทือกเขาจันทบูรณ์

แหล่งรวมช้างดี

ก่อนที่จะกล่าวถึงความสำคัญของป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียง ต่อการเป็นแหล่งรวมพันธุกรรมช้างที่ดีที่สุดในประเทศไทย เรามาดูความสำคัญของช้างป่าต่อวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ของช้างที่มีต่อประชาชนคนไทยก่อน

ช้างเป็นสัตว์สัญลักษณ์ของประเทศไทย คนไทยนับถือช้างเป็นสัตว์มีคุณ ที่ช่วยในการรักษาบ้านเมืองไว้ให้อนุชนรุ่นหลัง ในทางสรีระแล้วช้างเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ที่มีลักษณะแตกต่างจากสัตว์สี่เท้าชนิดอื่นทั่วไป กล่าวคือ

1. ช้างมีเต้านม 2 เต้า อยู่บริเวณซอกขาหน้า ในขณะที่วัว-ควาย มีเต้านมอยู่ที่ซอกขาหลังหรือแม้แต่นกขี้แมว หมู ต่างก็มีเต้านมอยู่บริเวณตั้งแต่ซอกขาหลัง เรียงตามลำตัวขึ้นมา

2. ตำแหน่งอวัยวะเพศของช้างตัวผู้และตัวเมียอยู่ในตำแหน่งที่ใกล้เคียงกัน โดยอยู่บริเวณเลยชอกขาหลังมาเล็กน้อย และทั้งตัวผู้และตัวเมียต่างก็มีถุงหุ้มอวัยวะเพศ อวัยวะเพศจึงมีลักษณะภายนอกที่คล้ายกัน แต่เมื่อช้างปัสสาวะสิ่งที่จะไหลพุ่งออกมา ในขณะที่สัตว์เคี้ยวเอื้องอื่นตำแหน่งและรูปลักษณ์ของอวัยวะเพศแตกต่างกันอย่างเด่นชัดระหว่างเพศผู้และเพศเมีย

3. ขาคู่หลังของช้างไม่สามารถที่จะงอไปข้างหน้าได้เหมือนเช่นขาคู่หลังสุนัข หมู แพะ ฯลฯ มีลักษณะเช่นเดียวกับของของคน

ด้วยลักษณะดังกล่าวช้างจึงมีลักษณะที่ใกล้เคียงกับมนุษย์ คนไทยเชื่อว่าช้างเป็นที่สิงสถิตของเทวดา เช่นเดียวกับต้นไม้ที่เป็นที่สิงสถิตของเทพารักษ์ โดยทั่วไปแล้วช้างมีเท้าหน้าข้างละ 5 เล็บ ในขณะที่เท้าหลังมีเล็บข้างละ 4 เล็บ ดังนั้นช้างตัวใดหรือช้างเชือกใดมีเล็บเท้าครบทั้ง 20 เล็บ จึงถือว่าเป็นช้างลักษณะดี ตามความเชื่อที่ว่าเทวดามีเท้าข้างละ 5 เล็บเหมือนมนุษย์ ด้วยเหตุดังกล่าว คนไทยจึงมองช้างด้วยสายตาที่แตกต่างไปจากชนชาติอื่นที่มองช้างเหมือนกับสัตว์เครื่องนุ่งห่มอื่นๆทั่วไป การปฏิบัติหรือการกระทำกับช้างป่าที่เกิดขึ้นในสังคมไทยจึงแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับชนชาติอื่นนอกจากนี้ช้างยังเข้าไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา² และพระมหากษัตริย์³ ซึ่งในประเทศที่มีช้างเอเชียอาศัยอยู่ มีเพียงไม่กี่ประเทศที่มีการปกครองระบอบกษัตริย์ และนับถือศาสนาพุทธ ตารางที่ 3. แสดงรายชื่อประเทศที่มีช้างป่าอาศัยอยู่ในทวีปเอเชีย รวมทั้งรูปแบบการปกครองและศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือ

จากระบบการปกครอง และศาสนาของทั้ง 13 ประเทศที่มีช้างดังกล่าว บทบาททางจิตวิญญาณของช้างในมิติของคนไทย และกัมพูชา จึงสูงส่งกว่าสัตว์ชนิดอื่น การฆ่าช้าง การทำร้ายช้าง หรือการทำทารุณกรรมช้าง สังคมไทยจึงรับไม่ได้ นอกจากนี้ ในวงการอนุรักษ์สัตว์ป่าทั่วโลก ช้างถือว่าเป็นสัตว์ที่มีความสำคัญหรือเป็นเสาหลักในระบบนิเวศ เป็นสัตว์ที่ให้ร่มเงาหรือให้ที่พึ่งพิงกับสัตว์ชนิดอื่น เป็นสัตว์ที่ใช้ในการรณรงค์ด้านการอนุรักษ์ และเป็นสัตว์ที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม พื้นที่ใดมีช้างป่าอาศัยอยู่จึงมีความสำคัญทั้งในระดับชาติและระดับสากล

ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก โดยเฉพาะเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็นป่าที่ราบต่ำ จึงเหมาะแก่การเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์ใหญ่โดยเฉพาะ ช้างป่า ที่สามารถประหยัดพลังงานในกิจกรรมประจำวันได้ประมาณ 25 เท่า เมื่อเปรียบเทียบกับช้างป่าที่มีพื้นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สูงชัน การขยายพันธุ์ของสัตว์ป่าจึงสูงมากเมื่อเทียบกับช้างในพื้นที่เขาสูงชัน ปัจจุบันมีช้างอาศัยอยู่ 217 ตัว มีอัตราการเพิ่มปีละ 9.83% เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน จึงเป็นพื้นที่สำคัญในการอนุรักษ์ช้างป่าของประเทศไทย และ

² ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีพุทธบัญญัติห้ามภิกษุฉันและห้ามรับประเคน มังสะ (เนื้อ) 10 อย่าง คือ เนื้อมนุษย์ เนื้อช้าง เนื้อม้า เนื้อสุนัข เนื้องู เนื้อราชสีห์ เนื้อหมี เนื้อเสือโคร่ง เนื้อเสือดาว และเนื้อเสือเหลือง ดังนั้น ช้างจึงมิใช่เป้าหมายของการล่าเพื่อการบริโภค

³ ช้างเป็น 1 ใน 7 รัตนะของการเป็นจักรพรรดิราช รัตนทั้ง 7 ได้แก่ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว ขุนคลังแก้ว และขุนพลแก้ว

ด้วยจำนวนประชากรช้างป่าที่สูงถึง 217 ตัว บางส่วนได้ออกหากินนอกพื้นที่ป่า สร้างความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่า ที่ในที่สุดจบลงด้วยการตายของทั้งคนและช้างป่า ปัจจุบันเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน เป็น 1 ใน 23 พื้นที่ป่าในประเทศไทยที่มีปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่า โดยปัญหาความขัดแย้งดังกล่าวในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าแห่งนี้ นับว่ามีความรุนแรงมากที่สุด เนื่องจากมีการเสียชีวิตของคนและช้างนอกพื้นที่ป่า

ในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ช้างมีบทบาทในการดำเนินชีวิตประจำวันของพลเมืองและการป้องกันประเทศ ช้างแข็งแรง ช้างลักษณะดี และช้างสวยงาม ถูกนำมาใช้ในเมืองหลวง ขามว่างจากงาน หรือศึกสงครามช้างเหล่านี้ถูกปล่อยให้หากินอยู่รอบพระนคร ขามต้องการใช้งานก็ไล่ต้อนเข้าเพนียดหรือคดลอง คัดเลือกเอามาใช้งาน ฉะนั้นบริเวณที่ราบภาคกลางจึงอุดมไปด้วยช้างสวยงาม ช้างลักษณะดี ช้างมงคล ที่นำมาจากหัวเมืองต่างๆ ต่อมาเมื่อบทบาทของช้างลดลง ช้างเหล่านี้ยังคงอาศัยหากินอย่างอิสระโดยรอบพระนคร เมื่อมีการถางป่าเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก ช้างเหล่านี้ถูกขับไล่ให้หนีเข้าป่า ผู้ป่าทางด้านตะวันออกที่ปราศจากผู้คน เนื่องจากช้างไม่ชอบภูเขาสูงชัน ดังนั้นช้างส่วนใหญ่จึงอพยพมาอยู่ที่ ภาคตะวันออก ที่ปัจจุบันกลายเป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ดังนั้นช้างป่าในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไนจึงเป็นลูกหลานของช้างลักษณะดี สวยงาม แข็งแรง และช้างสำคัญ ที่เคยหากินอยู่รอบพระนคร การค้นพบช้างสำคัญ หรือช้างเผือกในพื้นที่ป่าตะวันออก ในปี 2516 และมีพระราชพิธีสมโภช และขึ้นระวางในปี 2519 ยืนยันได้ว่าป่าแห่งนี้ เป็นแหล่งรวมพันธุกรรมช้างที่สำคัญของประเทศไทย ซึ่งก่อนหน้านั้นพื้นที่ภาคตะวันออกเคยมีการค้นพบช้างเผือกมาก่อน กล่าวคือ ไล่ต้อนเข้าเพนียดคดลองช้างจำนวน 5 ช้าง จับได้ที่ป่าบ้านสร้าง แขวงเมืองปราจีนบุรี 1 ช้าง และคดลองได้ที่ป่าบ้านนา แขวงเมืองนครนายก 1 ช้าง ในอดีตพื้นที่ป่าที่พบช้างเผือกทั้ง 7 ช้าง เป็นผืนป่าที่ต่อเนื่องกัน

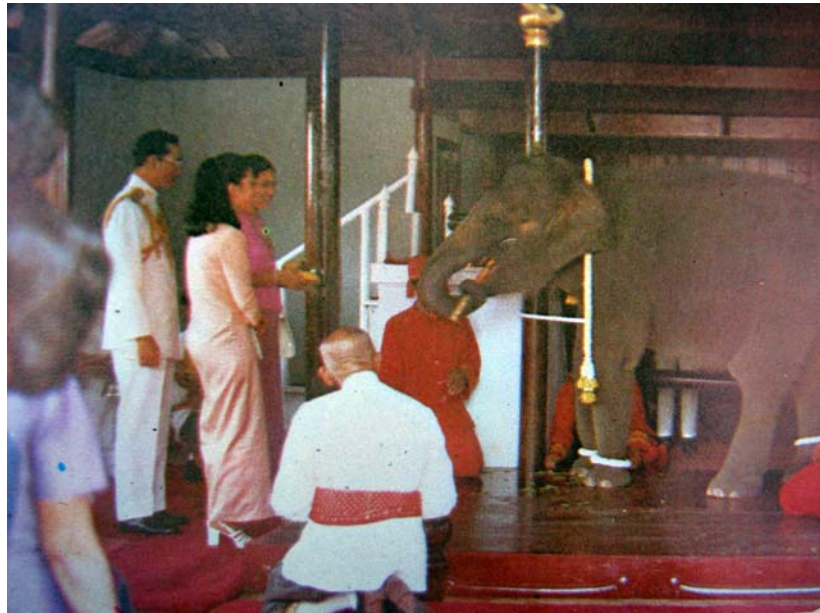
ลักษณะของช้างสำคัญหรือช้างเผือก เป็นลักษณะเฉพาะทางพันธุกรรมจึงมีการถ่ายทอดกันทางพันธุกรรมจากพ่อ-แม่สู่ลูกได้ ตัวอย่างเช่น ในบรรดาช้างสำคัญทั้ง 107 ช้างของราชอาณาจักรไทย นั้น มีอยู่คู่หนึ่ง พบว่า เป็นแม่ลูกกันคือช้างสำคัญในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ (พ.ศ. 2091-2111) ทรงได้ช้างสำคัญแม่ลูกจากตำบลปามหาโพธิ์ ดังนั้น ป่าตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ยังคงมีหน่วยพันธุกรรมของช้างสำคัญที่เป็นเครือญาติกับ “พังแต่น⁴” และเครือญาติของช้างสำคัญช้างอื่นที่เคยพบในบริเวณใกล้เคียง ที่ถอยร่นจากการบุกรุกพื้นที่เพื่อทำการเกษตร แล้วอาศัยอยู่ในป่าผืนนี้ในปัจจุบัน

---

⁴ พังแต่น หรือคุณพระศรีเสวตศุกุลลักษณะฯ ช้างสำคัญจัดอยู่ในช้างตระกูลเดียวกับ “พระยาปัจฉิมยาเคนทร์” ที่พราหมณ์ 8 คนจากเมืองกาลิงครัฐ ที่กำลังประสบทุกข์ภัย เกิดข้าวมหากแพง เพราะฝนแล้งไม่ตกต้องตามฤดูกาล เดินทางมาขอจากพระเวสสันดร แห่งนครสิพี เนื่องจากคุณพระศรีเป็นช้างในตระกูลวิญพงศ์ ที่ดำรัสสรรเสริญว่าให้ศัตรูพ่ายแพ้ และให้นำฝน ผลาหาร ภัตตอาหารบริบูรณ์

ตารางที่ 3. จำนวนช้างเอเชียของประเทศในแถบเอเชีย

ประเทศ	ช้างบ้าน	ช้างป่า	กษัตริย์	ศาสนาพุทธ	หมายเหตุ
1. บังกลาเทศ	77	200-250	✗	✗	ช้างป่าพบตามตะเข็บชายแดนต่ออินเดีย
2. กัมพูชา	300-600	500-1,000	✓	✓	ได้วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับช้างจากอินเดีย เมื่อครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราช กริธาทับบุกอินเดียได้ นักปกครอง ปราชญ์และปัญญาชน หลบหนีลงเรือ ลมทะเลพัดไปขึ้นฝั่งที่เขมร
3. อินเดีย	2,500-4,000	23,000-27,500	✗	✗	ต้นตำราชวลักษณ์ และคชศาสตร์
4. อินโดนีเซีย	570	3,500-5,000	✗	✗	ช้างป่าคือลูกหลานของช้างเลี้ยงที่เป็นช้างสัมพันธไมตรี
5. ลาว	1,100-1,350	200-500	✗	✓	“ล้านช้าง” ดินแดนที่มีช้างเป็นล้านตัวคือมีมากมาย
6. มาเลเซีย	20	1,700-2,300	✓	✗	ประเทศที่มีการเคลื่อนย้ายช้างป่ามากที่สุด เพื่อลดปัญหาความขัดแย้งแย่งที่ทำกิน
7. พม่า	6,000-7,000	4,000-6,000	✗	✓	ประเทศซึ่งครั้งหนึ่งช้างเคยเดินนำหน้าขุนนางในขบวนเสด็จ
8. เนปาล	60-80	50-60	✓	✗	พื้นที่ชายขอบการกระจายของช้าง
9. ศรีลังกา	400-600	1,000-2,000	✗	✓	การล่าเองในยุคอาณานิคม ทำให้พันธุกรรมของช้างงาเหลือเพียงประมาณ 7%
10. ไทย	3,800-4,000	2,000-3,000	✓	✓	ประเทศที่ช้างมีศูบาบรรดาศักดิ์
11. เวียดนาม	225	300-600	✗	✓	เคยพ่ายแพ้ด้วยกองทัพช้างของไทยในสมรภูมเขมร
12. จีน	100	200-250	✗	✓	พื้นที่ชายขอบการกระจายของช้างป่า พบในจินตอนใต้
13. ภูฏาน	0	60	✓	✓	ช้างป่าอพยพไป-มาระหว่างอินเดีย-ภูฏาน

ประวัติการค้นพบช้างสำคัญ

ในปี พ.ศ. 2516 สถานีวิจัยสัตว์ป่าพนมสารคาม ได้สืบทราบว่ามีการค้าช้าง จึงออกตรวจ พบลูกช้างถูกชาวบ้านจับไว้เพื่อขายต่อที่บ้านกรอกสะแก ตำบลโคกลอย อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มีลักษณะ ขาหน้าซ้ายมีบาดแผลเน่าเปื่อย สันนิษฐานว่าเกิดจากถูกกระสุนปืนที่พรานยิงแม่ เจ้าหน้าที่ที่ได้ติดต่อขอซื้อลูกช้าง เพื่อนำไปรักษาพยาบาล แต่ด้วยความอนุเคราะห์ของ นายทวีทรัพย์ นันทมานพ ซึ่งเป็นที่เคารพ นับถือของชาวบ้านในบริเวณนั้น ได้ติดต่อขอซื้อ แล้วมอบให้สถานีวิจัยสัตว์ป่าพนมสารคามเป็นผู้ดูแลรักษา และตั้งชื่อเรียกกันว่า พังแต้น เนื่องจากขาหน้าซ้ายมีบาดแผลถลอก ต่อมาจึงนำพังแต้น ไปทำการรักษาที่กรุงเทพฯ เมื่อรักษาบาดแผลหายแล้วนำไปเลี้ยงต่อที่ศูนย์ศึกษาธรรมชาติและขยายพันธุ์สัตว์ป่าเขาช่อง จังหวัดตรัง ต่อมาพบว่า เป็นช้างสำคัญ จึงนำเข้ามาที่กรุงเทพฯ และมีพระราชพิธีสมโภชและขึ้นระวาง ในวันที่ 7 พฤษภาคม 2519 พระราชทานนามช้างสำคัญว่า **พระศรีเสวตศุภลักษณ์ อรรครัตนกิริณี ตามพหุสดีพิชญพงศ์ ดำรงสุทฐสภนธ์สุคนธชาติ เฉลิมราชกฤดาบารมี ศรีตรังคพิเศษสุทธิ อุตมสารเลิศฟ้า คุณพระศรีฯ** เป็นช้างสำคัญในตระกูลวิญญพงศ์ สร้างโดยพระนารายณ์ ซึ่งในตำราคชลักษณ์ถือว่า เป็นสุภลักษณ์ตระกูล และสรรเสริญว่าให้คุณต่างๆคือ ให้ศัตรูพ่ายแพ้ ให้น้ำฝน พลาหาร และธัญญาหารบริบูรณ์ ก่อให้เกิดสวัสดิมงคล เจริญสุขได้ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาช่องฯ ในจึงเป็นพื้นที่เป็นแหล่งช้างสำคัญที่เป็นมงคลด้านความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิต

สถานการณ์ของสัตว์ป่าจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ในอดีต

เรื่องราวในอดีตของป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก สามารถสืบค้นได้จากเอกสารเก่าของสุนทรภู่ กวีนิราศเมืองแกลง และเอกสารการเสด็จประพาสหัวเมืองตะวันออกของในหลวงรัชกาลที่ 5 ซึ่งมีสัตว์ป่าบางชนิดที่มีการกล่าวถึงในเอกสาร 2 ฉบับดังกล่าว แต่ปัจจุบันสัตว์เหล่านั้นได้สูญหาย หรือลดลงจนใกล้จะสูญพันธุ์ไปจากป่ารอยต่อ 5 จังหวัด สัตว์เหล่านั้นได้แก่

ถึงชะแวกแยกคลองสองชะแวก
ข้างฝั่งปากหัวตะเข้มีมะขาม
เขาสร้างศาลเทพาพายาม
กระดานสามแผ่นฟังไว้บูชา
ตะลิ่งแลแต่ส่วนลูกจะเข้
โดยคะเนมากมายทั้งซ้ายขวา
สักสองร้อยลอยไล่กินลูกปลา
เห็นแต่ตากับจุมเหมือนตุ๊กแก
สุนทรภู่: นิราศเมืองแกลง

1. จระเข้: สุนทรภู่ได้บันทึกการพบลูกจระเข้ ในคลองพื้นที่รอยต่อระหว่างบางพลี-บางปะกง ที่เป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำบางปะกง บ่งบอกว่าพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกนี้ เป็นแหล่งที่มีจระเข้อาศัยอยู่อย่างชุกชุม และเมื่อศึกษาจากชื่อทางภูมิศาสตร์ของสถานที่ที่จะพบว่าบ่อยครั้งที่จระเข้ถูกใช้เป็นชื่อของสถานที่เช่น คลองจระเข้ บ้านเข็กกลาง เป็นต้น ซึ่งในปัจจุบันจระเข้ก็ยังคงพบอาศัยอยู่ในป่า

เห็นสาวสาวชาวไร่เขาไถที่
บ้างพาที่ถือเออเสียงเหนอน
แลขี่โคลไต่ตาบเป็นคราบค
ฝ่าหม้อหมากแห้งตาเบงมาน
ที่สู่มินเดินตรงเข้าคางสูง
เสียงนกงูงเบญจวรรณขึ้นชันงาน
คิดถึงน้องหมองใจอาลัยลาน
แมนแจ้งการว่าพี่จากอยุธยา
สุนทรภู่: นิราศเมืองแกลง

พอพลบค่ำสำนักที่เรือนเพื่อน
ดูเหย้าเรือนชาวแขวงทุกแห่งหน
มุงด้วยไม้หวายโสมแสนพิกล
ไม่มีคนแล้วก็มีวันหลังควาง
ครั้นคนมาอาหลังคาขึ้นคลุมกลี
คูก็ตีเร้วรีดไม้ขัดขวาง
เวลาค่ำแล้วเหลือด้วยเสื่อควาง
ปีบมาข้างเรือนเหย้าที่เรานอน
เขาคักจันชั้นในใส่สุนัข
มันหอบฮักคั่นโดยแล้วโหยหอน
ยั้งลิกฟิงวังเวงวานคร
สังเวชนอนมิใคร่หลับระงับลง
สุนทรภู่: นิราศเมืองแกลง

ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก เพียงแต่มีพื้นที่หากินอยู่เฉพาะในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ซึ่งคาดว่ามียูอยู่เพียง 1 ตัวเท่านั้น

2. นกยูง: นกยูงเป็นสัตว์ป่าที่สุนทรภู่กล่าวถึงในนิราศเมืองแกลง โดยได้ยืมเสียงร้องในดงรอยต่อระหว่างเมืองระยองกับเมืองแกลง ปัจจุบันไม่มีรายงานการค้นพบนกยูง ในธรรมชาติของป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกอีกแล้ว

3. เสือโคร่ง: เสือโคร่งเป็นสัตว์ชนิดที่มีการกล่าวถึงหลายครั้งในบันทึกของสุนทรภู่ และในบันทึกประพาสหัวเมืองตะวันออกของในหลวงรัชกาลที่ 5 แต่ในปัจจุบันเสือโคร่งเป็นสัตว์ที่พบได้ยากมากในพื้นที่ป่าตะวันออก โดยในช่วง 10 ปีที่ผ่านมาไม่มีรายงานการพบตัวเสือโคร่ง มีแต่รายงานการพบรอยเท้าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน และเขตรักษาพันธุ์สัตว์

⁵ ในอดีตคนไทยใช้ท่อนไม้ที่ปลายแหลมทั้ง 2 ด้านผูกเข้ากับเปิดแล้วปล่อยให้ลอยน้ำ โดยมีเชือกลุ่มไว้บนฝั่ง เมื่อจระเข้เห็นเป็ดลอยน้ำและคืบ ก็จะมาจับเอาเป็ดทำให้โคนปลายแหลมของท่อนไม้แทงปาก จากนั้นจระเข้จะถูกลากเข้าฝั่งแล้วทุบจนตาย

⁶ มีบันทึกไว้ว่า เมื่อใดที่ราชสำนักต้องการหนังเสือโคร่ง ก็มีใบบอกไปทางหัวเมืองตะวันออกให้จัดหา

ป่าเขาสอยดาว แต่ก็ไม่บ่อยครั้งนัก สถานการณ์ของเสือโคร่งในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก จึงอยู่ในขั้นวิกฤติ

4. กระชู่ กระชู่ เป็นสัตว์ที่ชอบอยู่ตามป่าที่ราบมีความชุ่มชื้นสูง สุนทรภู ได้บันทึกว่าพบกระชู่ ในป่าแถบเมืองพนัสนิคม ซึ่งเมื่อ 20 ปีที่แล้วยังมีรายงานการพบกระชู่ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์เขาสอยดาว แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าปัจจุบันกระชู่ได้หมดไปจากป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกแล้ว

5. สัตว์ตระกูลกวาง ประกอบด้วยกวางป่า เก้ง เนื้อทราย ละอง กระจง และสมัน เป็นสัตว์ที่ กล่าวว่ามีอยู่อย่างชุกชุมในนิราศเมืองแกลงของสุนทรภู แต่ไม่ได้ระบุว่า เป็นกวางตัวใด ซึ่งในป่าที่ราบต่ำ และเป็นทำเลที่จะเป็นที่อยู่ของเนื้อทราย และสมัน ถ้าเป็นป่าที่บึงจะเป็นที่อยู่ของละอง กวาง กระจง และ เก้ง ดังนั้นในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก จึงเป็นแหล่งกวางที่สำคัญ โดยเฉพาะเนื้อทราย เก้ง กวางป่า และกระจง แต่ปัจจุบันเนื้อทรายไม่พบในพื้นที่แล้วในปัจจุบัน

ปัจจุบัน

สัตว์ป่าในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก นับว่า มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพด้าน สัตว์ป่าของประเทศ ภายหลังจากได้มีการประกาศพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ทั้งที่เป็นเขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่า และอุทยานแห่งชาติ แล้ว โดยมีพื้นที่รวมกันทั้งสิ้น ประมาณ 1.3% ของป่าที่เหลืออยู่ในประเทศไทย แต่พื้นที่ป่าแห่งนี้มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากถึง 41.14% ของ สัตว์ป่าที่พบในประเทศไทย ในปัจจุบันสัตว์ป่าบางชนิดมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนน่าเป็นห่วงถึง ความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นในอนาคต สัตว์ดังกล่าวได้แก่

ถึงใครครวญห้วยพระยูนจะหยุดรื้อน
เห็นแรคนอนอยู่ในคองให้สงสัย
เรียกกันดูว่าไม่รู้ว่สัตว์ใด
เห็นหน้าใหญ่อย่างจะเข้ตะกุกตัว
มันเห็นหน้าทำตากระปริบนึ่ง
เห็นหลายสิ่งคองคองทั้งหางหัว
รู้ว่แรคกินหนามให้คร่ำมกลัว
ขยับตัววิ่งพลวันไป
สุนทรภู: นิราศเมืองแกลง

1. ช้างป่า ช้างป่าในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก นี้เป็นกลุ่มประชากรที่มีอัตราการ เพิ่มที่สูงที่สุดในประเทศไทย หรืออาจจะกล่าวได้ว่าสูงที่สุดในเอเชียในรอบ 10 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะใน พื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพของพื้นที่ที่เหมาะสมในการเป็นแหล่งที่อยู่ อาศัยของช้างป่า อันเป็นผลมาจากการที่อพยพคนที่มาทำการเกษตร ออกจากพื้นที่ ทำให้พื้นที่การเกษตร ที่ปล่อยทิ้งหลังการอพยพคนออกจากป่า กลายเป็นทุ่งหญ้า ที่เป็นอาหารที่สำคัญของสัตว์กินพืช โดยเฉพาะช้างป่า นอกจากนี้ช้างปายังปราศจากสัตว์ผู้ล่าในธรรมชาติซึ่งได้แก่เสือโคร่ง และการป้องกัน และปราบปรามการค้าสัตว์ของเจ้าหน้าที่ทุกฝ่าย ทำให้ช้างป่ามีอัตราการเพิ่มประมาณ ปีละ 9.83% ปัจจุบันคาดว่ามีช้างป่าอยู่ประมาณ 217 ตัว จากที่เคย 15-50 ตัวในช่วงทศวรรษ 2520 ประชากรบางกลุ่ม ได้ออกหากินนอกพื้นที่ป่าทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและช้างป่าที่ปัจจุบันถือว่ามีความ รุนแรงที่สุดในประเทศไทยเนื่องจากการสูญเสียชีวิตทั้งคน และช้างป่า นอกจากนี้พื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก ยังเป็นแหล่งที่พบช้างสำคัญ ที่คาดว่ายังมีหน่วยพันธุกรรมเหลืออยู่ในพื้นที่ ซึ่ง

โอกาสที่จะค้นพบช้างสำคัญหรือช้างเผือกจึงมีความเป็นไปได้สูงมาก เมื่อเทียบกับพื้นที่ป่าอื่นที่มีช้างป่าอาศัยอยู่ พื้นที่ป่าแห่งนี้จึงมีความสำคัญทั้งในระดับประเทศและในระดับนานาชาติ

2. สัตว์ในวงศ์หิงสา ที่พบในพื้นที่ป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก ได้แก่ กระตัง และวัวแดง เป็นสัตว์ที่มีอัตราการเพิ่มที่อยู่ในเกณฑ์ดี เนื่องจากสัตว์ผู้ล่าในธรรมชาติ อันได้แก่เสือโคร่ง และหมาใน มีจำนวนอยู่อย่างจำกัด และการป้องกันการลักลอบล่าสัตว์ป่าดำเนินการอย่างจริงจังในพื้นที่ โดยได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย กล่าวคือในช่วงปี 2538 มีการประมาณว่าป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก มีกระตังและวัวแดงอยู่ไม่เกิน 50 ตัว ต่อมาในปี 2543-44 พบกระตัง-วัวแดงในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน มีไม่ต่ำกว่า 47 ตัว ปัจจุบันคาดว่าในพื้นที่ป่าแห่งนี้มีกระตังและวัวแดงอาศัยอยู่ไม่น้อยกว่า 120 ตัว กระตังบางกลุ่มได้มีการกระจายการหากินออกนอกพื้นที่ป่า เข้าไปในพื้นที่การเกษตรที่อยู่รอบป่า แสดงนัยว่ามีพื้นที่หากินของสัตว์ในกลุ่มนี้อันเป็นผลต่อเนื่องมาจากการเพิ่มจำนวนประชากร

จะเห็นได้ว่าป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญในเชิงภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์แล้ว ป่าตะวันออกยังเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญด้านการอนุรักษ์ความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต โดยเป็นแหล่งต้นทุนทางด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย ปัจจุบันผู้คนตระหนักถึงความสำคัญของป่าผืนนี้ ทำให้ปัญหาด้านการบุกรุกไม่รุนแรงเหมือนในอดีต สัตว์ป่าหลายชนิดมีอัตราการเพิ่มประชากรอยู่ในเกณฑ์ดี หลายชนิดต้องการการจัดการเพื่อให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติ และเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างคนและสัตว์ป่า ดังนั้นป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออก จึงเปรียบเสมือนห้องเรียนธรรมชาติขนาดใหญ่ที่มีทั้งห้องสมุดธรรมชาติ ห้องนันทนาการ และห้องปฏิบัติการที่รอคอยสาธารณชนเข้ามาใช้บริการ

บรรณานุกรม

- สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์ 2540. ช้างไทย พิมพ์ครั้งที่ 3. สำนักพิมพ์มติชน กรุงเทพฯ
- ไสว วัชหงษา. 2547. ประชากรและโครงสร้างทางประชากรของช้างป่าในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน. พิภพทอง กราฟฟิค & สกรีน ปราจีนบุรี.
- ไสว วัชหงษา, กัลยาณี บุญเกิด, อยู่ เสนาธรรมม เดชชาติ แสงเส้น สุขชาติ บัวงามม ยุวดี โทชารี และนิรันดร์ จันทรัตน์. 2550. การติดตามการเปลี่ยนแปลงประชากรช้างป่า ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน. กลุ่มงานวิจัยสัตว์ป่า สำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. กรุงเทพฯ.
- Amrannand, P. and Warren, W.1998. The Elephant in Thai Life & Legend. Monsoon Editions Ltd. Bangkok.

Lair, R. 1999. *Gone Astray: The Care and Management of the Asian Elephant in Domesticity*. Dharmasarn Co., Ltd. Bangkok.

Srikosamatara, S. and Suteethorn, V. 1995. Populations of gaur and banteng and their management in Thailand. *Nat. Hist. Siam Soc.* 43, 55-83.

.....